

O. V. MILAŠIUS

LIETUVIŲ TAUTOS KILMĖ*

Archeologinių duomenų skurdumas labai trukdo spręsti lietuvių kilmės klausimą. Be abejonės, ši tauta, lygiai kaip ir Prancūzijos bei Ispanijos baskai, yra pačios seniausios ir pačios gryniausios priešistorinės Europos gyventojų liekana. Ligi šiol labai paviršutiniškai atlikti kasinėjimai suteikė medžiagos tik apie pirmuosius mūsų eros amžius. Vis dėlto savo tyrinėjimuose mes stengsimės remtis vien tik mokslo duomenimis. Yra žinoma, kokią svarbią vietą lietuvių kilmės klausimas užėmė XIX a. pradžioje, nustačius lietuvių bei sanskrito kalbų giminystę, tuose darbuose, kuriuose buvo tiriama indoeuropiečių prokalbės raida, vidurio bei Rytų Europos prokalbė, iš kurios išsirutuliojo graikų, lotynų, germanų ir slavų kalbos. Nekyla nė mažiausios abejonės, kad lietuvių kalba šiai senajai indoeuropiečių prokalbei tirti yra pirmutinės svarbos šaltinis.

Baltų, ypač lietuvių, dialektus lyginamoji kalbotyra laiko neabejotinai archaiško tipo kalba. („Les Premières Civilisations, par MM. Gustave Fauget, Georges Contenau, René Grousset, Pierre Jouguet et Jean Lesquier“, Paris, Fèlix Alcan, 1926.)

...Lietuvių kalba, miškingų vietovių sodžiaus kalba, vartojama atkamptai nuo didžiųjų Europos nacių, išliko pati archaiškiausia iš visų indoeuropiečių kalbų. O kalbos gerai išsilaiko tik kalnuose bei pusiasalių pakraščiais, kur įtaka iš šalies yra menkiausia. Taip išliko į Pirėnų tarpukalnes pasitraukusių baskų bei į pajūrį nustumtų bretonų kalbos. (M. J. Vendryes, Le Langage, „La Renaissance du Livre“, Paris, 1921.)

Taigi pagrindas — aiškus: lietuvių kalba yra pati archaiškiausia iš Europos arių kalbų, šalia baskų, arba eskuarų, kalbos, kuri, beje, būdama iberų kilmės, indoeuropietiška tėra savo skoliniais iš graikų, lotynų kalbų bei germanų atplūdžio užneštų dialektų. Deja, filologijos faktai, nors kartais ir nušviečia kurią nors vienos ar kitos tautos istorinės raidos pakopą, vis dėlto, kai iškyla kilmės bei rasės klausimas, dažniausiai turi labai santykinę reikšmę. Juo senesnė esti tauta, juo didesnis tarpinių kal-

---

* Iš prancūzų k. vertė V. Račius.

bos etapų skaičius, skiriantis dabartinę kalbą nuo pirmapradės kalbos. Pirmykštė Prancūzija kalbėjo vienu iberų dialektu, kuris vėliau patyrė ligūrų įtaką, tačiau keltų kalba užleido vietą galų-romanų kalbai, iš kurios turėjo kilti dėl germanų priemaišų šiuolaikinė prancūzų kalba. Šiek tiek daugiau šviesos įneša antropologinio tyrinėjimo rezultatai. Tačiau, kaip pripažįsta net patys patikimiausi antropologijos šalininkai, matavimai retai mums teduoda vertingos medžiagos antropologinio tyrinėjimo rezultatams klasifikuoti ir apibendrinti tais atvejais, kai dirbtinai nurodomi „vidutinieji rodikliai“, vidurkiai. Kai mums nepadeda priešistorinių laikų archeologija — kaip, deja, yra ir šiuo atveju,— turint tik kai kuriuos tautosakos duomenis, mums belieka tikrai gan miglotas istorines-lingvistines žinias suderinti su kranilogijos gautais kaukolių matavimais.

Prieš pereidami prie mūsų minčių bei metodo dėstymo, pabandykime sumariškai peržvelgti pagrindinius duomenis, kuriuos pateikia naujausi atradimai mus dominančiu klausimu.

Vienas charakteringiausių bruožų, būdingų abiem Baltijos krantams, yra aukštas gyventojų ūgis. Latviai yra aukščiausi visoje Europoje ir galbūt pasaulyje. Kauno, Gardino ir Vilniaus apylinkių lietuviai yra žymiai didesnio ūgio nei bet kurios kaimyninės Lenkijos valstybės etninės grupės atstovai. Antra vertus, Nemuno baseine sutinkamas žymiai didesnis dolichocefalų skaičius — tai pirmas įsimintinas dalykas, norint aiškiai suprasti mūsų teoriją. Lenkas, priešingai,— tai mažaugis brachicefalas, ir ši brachicefalija dar ryškiau pasireiškia aukštuomenėje, negu liaudyje. Ir tik pačių kilmingųjų tarpe sutinkamas tam tikras aukštaūgių nuošimtis, atsiradęs dėl senovinių lenkų-lietuviių didikų jungtvių. Vidutinis lietuvių ūgis šiek tiek prašoka visų Europos šalių gyventojų vidutinį ūgį. Rytų Prūsijoje — kita atsimitina detalė — lietuvių kaukolės nuo kitų skiriasi savo dolichocefalija arba subdolichocefalija su vidutiniu cefaliniu rodikliu — 79. Tyrimų metu mes nustatėme, kad Lietuvoje, greta tautinio dolichocefalo substrato, neretai juodbruvo, esama trijų pagrindinių tipų, pasklidusių po visą teritoriją; jiems atsirasti įtakos turėjo pagrindiniai istoriniai įvykiai: mongolų antplūdis (apraškos gan silpnos), lietuvių ir slavų mišrios vedybos, didelis prūsų genties suvokiėtinimas. Šių istorinių reiškiniių įtaka, beje, juntama tik nežymios šiuolaikinių gyventojų mažumos tarpe. Lietuva puikiai saugoma nuo bet kokio išorės poveikio pelkių, miškų bei didelio gyventojų, kurie visada save laikė ypatinga „išrinktąja tauta“ (tai juos suartina su hebrajais ir baskais)¹, narsumo, lieka tokia pat be priemaišų gryna, kaip ir senovinė jos kalba.

Lietuvių dolichocefalija toje pasaulio dalyje, kur milžiniškoje teritorijoje nuo Vislos ligi pat Uralo ir už jo yra paplitusi ryški brachicefalija, yra keistas reiškinys. Šią problemą galima išspręsti tik dviem būdais: arba lietuvių grupę priskirti rusų teritorijos piliakalnių didžiųjų neolitinių dolichocefalų šeimai, kurie pagal Marseliną Bulą (Marcelin Boule) yra šiuo-

¹ Zr. *Augustino Sao* (Augustin Chaho) bei vikonto *de Belzunso* (Viconte de Belzunce) veikalus. Baskai lig šiol tebesivadina kaip senovės hebrajai — „išrinktąja tauta“.

laikinių skandinavų protėviai, arba susieti ją su juodbruviais priešalštatinės nekeltizuotos Europos dolichocefalais, tai yra su didele viduržemine Serži (Sergi) rase, su vadinamuoju Liapužo (Lapouge) Homo meridionalis, kurios geriausiai išsilaikiusios atšakos yra euskariečiai, arba baskai, ir galbūt Afrikos berberai.

Iš pirmo žvilgsnio atrodytų, kad geografinės sąlygos mus skatina tyrinėti pirmąją kryptimi, gretinant lietuvių giminybę su juos supusiais didžiaisiais neolito žmonėmis. Tačiau geografiniai argumentai jau seniai nustojo vaidinti bet kokį vaidmenį, tyrinėjant priešistorę. Jei šiandien dar yra keletas tautų, šnekančių savo pirmaprade kalba, tai tautų, galinčių tvirtinti, kad užima pirmąją teritoriją, dar mažiau. Priešistorė ir pirmąją istorija — tai ne kas kita, kaip nenutrūkstama migracijų eilė, kuri nūnai stublina mūsų vaizduotę, įpratusią prie tam tikro etninio stabilumo. Ko neolito viduryje į prancūzų Viduržemio jūros pakraštį buvo atklydę Vaikų Grotos (Grotte des Enfants) negroidai bušmenai, šie Grimaldžio (Grimaldi) tyrinėtose hotentotų rasės atstovai, kurių protėvynę Frobenijus (Frobenius) spėja esant Afrikos centre? Kaip paaiškinti tą faktą, kad ultradolichocefalinės neolito Luzitanijos centre egzistavo brachicefalų branduolys — Mužemo (Mugem) branduolys, giminingas Bavarijos brachicefalams? Iš kur tas negroidų antplūdis, palikęs neabejotinų žymių ligi pat Balkanų? Kokia jo prigimtis: afrikietiška ar draidiška? Kiek į Vakarų siekė puiki aziliečių periodo skandinavų civilizacija? Kodėl Pirėnų eskuarai turi žodžių, skolintų iš Tolimųjų Rytų bei prieškolumbinės Amerikos kalbų? Į šiuos klausimus buvo mėginta atsakyti argumentuojant maitinančių kaimenių migracija, ieškojimu ganyklų arba ledynmečio atvertų galimybių lengvai pereiti iš Europos į Ameriką ir atvirksčiai (Zaborowski-Maindrón), prekybiniais mainais, kurie suviliodavę ištusius genčių karavonus traukti į prancūzų silicio, skandinavų bei lietuvių gintaro, egėjiečių obsidiano prekyvietes. Bet kam taip toli ieškoti pavyzdžių? Argi nematome, kaip paties graikų-romėnų civilizacijos suklestėjimo metu, III a. pr. m. e., galatai, palikę derlingą Turenę, nusikrausto toli į Vidurinę Aziją ne prekiauti, bet sukurti didelės ir galingos karalystės. O ir visa pirmųjų mūsų eros amžių istorija ar tai nėra vienos, visomis kryptimis vykstančios migracijos, iš kurių mangolų antplūdis yra tiktai paskutinis iš daugelio geltonosios rasės antplūdžių, apie kuriuos tiek daug kalbama Z. de Morgano (J. Morgan) veikaluose?

Probėgomis apžvelgę žalvario amžiaus (spėjamą lietuvių migracijos link baltiškosios tėvynės laiką) etninių elementų pasiskirstymą Europoje, mes galėsime aiškiau nustatyti priežastis, kurios mus skatina veikiau Vakaruose, negu Rytuose, ieškoti vietovių, kuriose kitados gyveno lietuviai. Šie svarstymai nepriklauso nuo jokių jausminių motyvų. Kažkokie Gobino (Gobineau) arba Paniagos (Paniagua) svaičiojimai nepriimtini šiuolaikiniam mokslui, kuris pakankamai pažengė ir gali prasiskinti sau kelią į bešališkus apibendrinimus, kuriuose nebus vietos prasimanymams.

Kaip pagaliau atrodė Europa, kai jos dar nebuvo sukrėtusios keltų migracijos, ir kokios tautybės jau nuo seno naudojosi sąlyginu stabilumu,

priklausančių nuo sorų, o galbūt ir kviečių auginimo? Kai dėl vakarinių sričių, mes neabejodami galime teigti, kad jose nuo Portugalijos pajūrio ligi pat kairiojo Ronos kranto gyveno iberų gentys; šia upe ėjo riba tarp iberiškosios ir ligūriškosios Prancūzijos. Iki pasirodant keltams, išseiviams iš Centrinės Europos,— tai buvo ne anksčiau kaip ankstyvojo geležies amžiaus pradžioje,— šie vakarai daugiausia buvo iberiški. Čia gyveno juodbruvi vidutinio ūgio dolichocefalai, kildinami iš „prancūzų magdaleniečių dolichocefalų, Bom-Šodo (Baumes-Chaudes) neolito periodo leptoprozopų dolichocefalų palikuonių ir ortognatų protėvių“ (Eugène Pittard, *Les Races et l'Histoire*). Akimirka galima nusistebėti, kad toks svarbus faktas, žinomas nuo Humboltų bei Momsenų laikų, užima tiek maža vietos darbuose šiandieninių istorikų, kurių dauguma ligūrų brachicefalus — priešakinį keltų brachicefalų būrį — laiko pačia archaiškiausia Vakarų Europos rase. Milžiniška žalvario amžiaus pradžios Iberija apėmė Pirėnų pusiasalį, Prancūziją ligi Reino, Airiją, Anglijos pietvakarius ir Šiaurės Škotiją. Pastarasis faktas, nors ir paminėtas prabėgomis, paaiškina, kodėl antropologai galėjo konstatuoti Skotijos kalnuose esant dinarinio elemento. Šie šiaurės dinariečiai kaip yra spėjama, siejasi, beje, kaip ir jų Balkanų broliai, su iberine adriatine rase. Lietuvių etnografas Basanavičius pastebėjo įdomų panašumą tarp baltų ir bulgarų padavimų. Tačiau tarp šių rasių nėra nieko bendra. Šį panašumą galima paaiškinti tik tuo, kad bulgarai, atsikėlę nuo Volgos, pasisavino savo naujoje tėvynėje iberų-pelasgų tradicijas, išlaikytas čiabuvių genčių, kurios turėjo su lietuviais bendrą iberišką kilmę. Visa tai galima labai gerai pritaikyti ir serbams, o dar geriau pusiasalio vakarų dinariečiams. Pietuose Iberija apėmė pietinę japių Italiją bei itališkąsias salas. Strabonas, kuris ilgai buvo Korsikoje, išlipęs Ispanijoje, nustebė, nes jo išmokta saloje kalba pasirodė esanti vienas iš daugybės Viduržemio bei Adrijos pajūrio iberų dialektų. Taigi iberų kraštas, pačios seniausios žinomos civilizacijos lopšys, plytėjo didesnėje Vakarų Europos dalyje. Savo straipsnyje „Iberiškoji žydų tautos kilmė“ (Origines ibériques du Peuple Juif, „Revue des Vivants“, 1932 m. gruodis) mes parodėme, kad ši vakarietiška rasė, kurios tradicijos byloja apie priešistorinį Amerikos atradimą, buvo jūrinė rasė ir kad tiksliai jos pasklidimu paaiškinamas vienalaikis Egėjaus jūros, egiptiečių bei Tarpupio civilizacijų pasirodymas ketvirtame tūkstantmetyje pr. m. e., taip pat akadų-šumerų elementai, randami Indo baseine (Harapos bei Mohendžo Daro menas) ir nuo jo ligi pat Kinijos (archaiškoji Jao ir Šueno civilizacija). Tačiau mūsų darbas apie žydų kilmę kartu yra per daug techniško bei egzegetinio pobūdžio, tad čia mums vėl leistina pasinaudoti jo kalbine ir religine argumentacija, kuri paprastai rezervuojama tik besidomintiems hebraistika. Čia mes pasitenkinsime primindami, kad Jao, atitinkantis iberų Vienatinį dievą, Sinajaus žydų tarpe buvo garbinamas Jaho vardu, prieš jam virstant Jahve, kaip jį vadina VIII a. pranašai. (Charles Marston, *The new knowledge about the Old Testament*.) Štai keletas Biblijos ištraukų. S. T. (Skvirecko) Izaijas XII-2: mano stiprybė ir mano gyrius

Viešpats. XXXVIII-1: Nebematysiu Viešpaties dievo gyvųjų šalyje. XXVI, 4 pastaba: Nes Jah Jahvėje yra amžių uola. Sventosiose hebrajų knygose aptinkama keletas šimtų vos vos pakitusių archaiškų eskuarų kalbos žodžių (pavyzdžiui, hebrajiškai ir baskiškai *tzal* — šešėlis; *makel* — lazda; *eloa* — tiek žydų, tiek eskuarų kalbomis — dievybė; lygiai taip pat *eder* — gražus; *heren* — eskualdoniška ir *aheron* hebrajiškai — paskutinis ir t. t., ir t. t.). Kai kurie Ispanijos ir net Prancūzijos baskų sričių miestai turi savo bendravardžius biblinėje Palestinoje: Madridas, Toledas, Pau, Andora, Luzas, Betaramas, Vakarų Karmelas (Karmelas žymimas romėniškuose Luzitanijos žemėlapiuose nuo pirmo amžiaus pr. m. e.) atitinka Pažadėtosios žemės Matredą, Toledą, Pau, An-Dorą, Lužą, Beth-Aramą ir Karmelą. Ši stulbinanti analogija visai nesusijusi su saujelės finikiečių pirklių emigracija į Hesperiją, kur, beje, išsilaipinę jie turėjo gerokai nustebti, daugelyje apylinkių išgirdę hebrajišką, tiksliau, prohebrajišką žodžių skambesį.

Taigi, esant tokiai plačiai Viduržemio jūros baseino kalbų difuzijai, leistina paklausti, ar nėra buvę tokio pat reiškinio ir prie Baltijos, šios Šiaurės Viduržemio jūros? Galbūt tai Ispanijos baskų-kantabrų pajūrio kilmės ar Prancūzijos bretonų pakrantės iberų kilmės jūreiviai (labai dažnai pamirštama, kad prieš gana neseną bretonų keltizaciją X a. pr. m. e. Finistere ir Morbihanas buvo tik baskų šalies tęsinys), galbūt tai iberų jūreiviai, matyt, pavilioti šiaurės gintaro, žinomo visame civilizuoetame pasaulyje, įkūrė senąjį Memelio miestą, kurio pavadinimas yra grynai iberiško skambesio, o tokį, beje, anksčiau turėjo ir Nemunas; Memelis tik daug vėliau buvo pavadintas Klaipėda. Tuomet tolesnis skverbimasis į krašto gilumą vandeniui bei sausuma paaiškinamas pačiu natūraliausiu būdu.

Mes kuo nuolankiausiai pripažįstame, kad vien šių antropologinių bei etninių išvedžiojimų nepakanka, norint ką nors nuspręsti kebliai lietuvių kilmės klausimu. Žinoma, problemą galima aiškiai išdėstyti, o tai jau daug. Šalis, turinti vos tris milijonus gyventojų, ryškiai išsiskiria iš ją supančios slavų-mongolų, kurie sudaro apytikriai du šimtus milijonų gyventojų, aplinkos. Šie trys milijonai lietuvių daugiausia dolichocefalai, labiau šateinai, negu blondinai. Jie neturi nieko bendra nei kalbos, nei mąstysenos, nei rasinių požymių su rusais bei lenkais, kurie ir vieni, ir kiti yra brachicefalai. Taigi Europos dolichocefalai dalijasi į dvi tarpusavy visiška nesusijusias dalis: dolichocefalus — arijus, arba šiaurinius dolichocefalus, šviesiaplaukius, aukštaūgius, ir Viduržemio jūros dolichocefalus, mažaugius, juodbruvus, magdaleniečių-iberų, o ne arijų kilmės. Savo aukštu ūgiu bei šviesiaplaukių žmonių skaičiumi lietuvių šeima greičiau priskirtina šiaurės dolichocefalams. Jiems lietuviai artimesni ir savo kalba, kuri mums leidžia XX a. vidury išgirsti vos vos teiškreiptos priešistorinės indo-europiečių prokalbės atgarsius. Vis dėlto visi šie svarstymai, kai įsigiliname į psichologinę problemos pusę, išplaukia iš tautosakos bei tradicijų, pasirodo esą paviršutiniški.

Religinių doktrinų studijos mums leido nustatyti faktą, kurio mūsų epochai dar nepavyko galutinai išaiškinti, būtent tai, kad liaudies tradicija yra nepalyginamai gyvybingesnė, negu fiziologiniai ypatumai ar net pati kalba. Nenorėdami plėtotis, tepateiksime du pavyzdžius — Biblijos hebrajų gyvenime mes randame iberų *vendeta*: hebrajų *goel hadam*. „Kraujo keršytojas“ yra iberų kraujo keršytojo proanūkis. Tebegyvenantys Viduržemio jūros pakrantėse iberų palikuonys ir šiandien dar nėra visiškai atsikratę senųjų papročių, kaip, pavyzdžiui, yra sulotynintoje Korsikoje. Tas pats yra ir su religine ažuolo prasme Biblijoje; ažuolas, galima sakyti, yra ne kas kita, kaip simboliškas medžio, iberų „gernika“, atitikmuo, kurį turėjo minojiniai kretiečiai, vėliau keltai ir graikai: vienu druidizmas, o kitų orfizmas didžiąja dalimi tėra palikimas senosios iberų religijos, garbinusios Jao ir Šurjeną, mistinį avinėlį, kurį hebrajai, velykinio avinėlio tauta, pavadino Ješurunu. Vėliau šis angeliškas vardas atiteko Izraeliui. Prabėgomis prisiminsime, kad Spartoje, tame helenizuotos Graikijos pelasgų lopinėlyje, puikiai žinota apie žydų ir Egėjidos ir Peloponeso pelasgų giminystę, tai liudija Lakedemonijos karaliaus Arėjo laiškas, adresuotas vyriausiam žyniui Onijui: „viename pasakojime apie spartiečius ir žydus buvo aptikta, kad šios tautos yra kilusios iš Abraomo (Abraham) giminės“ (I Makabėjaus knyga, XII-21). Žodžiai „Abraomo giminės“ reiškia, kad abi tautos buvo bendros iberų giminės, o pačiame Abraomo varde slypi Ebro pavadinimas, kur „A“ (aleph), prijungus tris taškus², virsta „E“. Kai kuriuose semitų dialektuose Abraomas (Abraham) virsta Ibrahimu. Taigi Ibri yra hebrajiškas „išrinktosios tautos“ vardas (Ibri—Iberii—Iberai). Priešistorinį Gernikos ažuolą su jo baltarūbiais žyniais bei saulės aukurais sutinkame ir Lietuvoje, iš kurios krikščionybė juos išstūmė tik XIV a.

Priešistorės ir pirmykštės istorijos specialistai, patys istorikai, dar nėra, mūsų manymu, pakankamai išnaudoję neišsemiamą lobyną, kurį mums atveria senojo žemyno tautosaka, nors ją ir labai vertino (kaip ir reikėtų) tokie žmonės, kaip Getė, Lesingas, Herderis, Šileris bei Šamisas. Nuostabi lietuvių tautosaka nepaspruko nuo šių viskuo besidominčių protų dėmesio; ji užima svarbią vietą jų poezijos bei kritikos kūrinuose. Mūsų dienos Europos, taip pat ir Afrikos tautosakos, Frobenijaus dėka, yra pakankamai užrašyta, bet vieno dar trūksta, tai racionalaus metodo, atviro intuityvioms sugestijoms, glaudžiai susijusioms su metodais, vartojamais kalbotyroje, archeologijoje bei egzegezėje, metodo, kuris mums palengvintų visų penkių žemynų lyginamąjį įvairių tautosakų tyrinėjimą. Kuklaus mūsų darbo dėka bendro pobūdžio lietuvių tautosakos yra pateikta prancūziškai: 1928 m. gruodžio mėnesį „Revue de France“ išleido dvidešimt šešių lietuvių liaudies dainų vertimą, o truputį vėliau dvi leidyklos, Furkad ir Širon (Fourcade et Chiron), pateikė skaitytojams Nemuno ir Vilijos krantų pačių

² Turima galvoje vienas iš hebrajų rašto diakritinių ženklų (segolas), kuriais žymimi balsiai (*vert. past.*).

gražiausių pasakojimų prancūziškas adaptacijas (Contes et Fabliaux de la Vieille Lithuanie; Contes lithuaniens de ma Mère Loye). Dauguma šių senų ir anonimių kūrinių, labai jaudinančio pobūdžio, išskėlė nemažą įdomių problemų vertėjui, jau iš seno susipažinusiame su tradicijų paslaptimis ir judėjiškų-katalikiškų bei pagoniškų tekstų interpretavimu. Iš tiesų daugelis šios tautosakos elementų vienaip ar kitaip sietini su Europos, Azijos ir net Afrikos tautų liaudies kūryba; tačiau yra ir tokių elementų, kurie nepasiduoda jokiame bandyme juos lyginti. Šitie neaiškumai mus neapsakomai kankino ligi tol, kol vieną kartą daugiau religiniais, negu literatūriniais sumetimais griebėmės giliai ir detalai studijuoti baskų tautosaką. Tatai mums buvo tikras atradimas — lyg koks raištis būtų nukritęs nuo akių!

Geografiniu ir kalbiniu požiūriu tokių tolimų vienas kitam folklorų sugretinimas netrukus mums leido ne tik konstatuoti esant didesnę ar mažesnę analogiją, bet ir visišką, stublinantį tapatumą, tokį tapatumą, kuris, atrodo, greičiau žymi ne tik priklausomumą tam pačiam kamienui, bet net ir toms pačioms šaknims. Lietuvių kalba, kaip puikiai parodė velionis profesorius Mejė (Meillet), yra kilusi iš indoeuropiečių prokalbės, iš beveik nepakitusio jos pirmakščio būvio, ir joje apstu įvairiausių naivių gramatinių formų, jau išnykusių graikų, lotynų, slavų bei germanų kalbose. Šiandieninė baskų kalba yra įdomus sudėtingų skiepiųjų vedinys, susijęs su ligūnų, mongolų, finikiečių, keltų, graikų, romėnų, arabų bei germanų antplūdžiais. Vis dėlto — mes tikimės ankstesnėje stadijoje įrodę iberišką žydų tautos kilmę — kai kurios baskų šaknys neginčijamai leidžia jas sutapatinti su semitų-chamitų grupės kalbų šaknimis. Taigi iberai, andalūziškieji romėnų „Iberii“, baskų protėviai, ir Biblijos „Ibri“, tai yra hebrajai, buvo kuo mažiausiai arijiški, nes archeologija ir antropologija neabejotinai patvirtino jų paleolitinę madleninę ir solutrinę giminybę. Tačiau įtikinantys liaudies kūrybos duomenys, tiek vieni, tiek kiti, puikiai išsilaikę ir pagrįsti anksčiau minėtais kraniloginiais elementais, atrodytų, leidžia greitai išspręsti lietuvių problemą, sugretinus ją su baskų mįsle, kurios mes, 37-erius metus interpretavę ir lyginę žydiškus ir krikščioniškus tekstus, ėmėmės visai neseniai.

Pirmiausia lietuvių tautosakoje krenta į akis didelis vaidmuo, tenkantis „laumėms“, šiaurinėms pseudo-lotynų ir pseudo-graikų lamijų seserims. Šioms moterims-vampyras mokslas dar ir šiandien priskiria egiptietišką kilmę. Truputį toliau mes pamatysime, kiek ši nuomonė klaidinga. Lietuvių laumės ne tokio kraugeriško būdo, kaip kad jų romėniškosios pusėsėsės; jos negeria vaikų kraujo. Jos pasitenkina pagrobdamos savo mažąsias aukas ir pakeisdamos jas magiškaisiais pastarųjų antrininkais. Štai jų portretas, kurį mes paėmėme iš vienos lietuvių liaudies pasakos:

„Laumės buvo dvasios, kurios vaidendavosi griuvėsiuose, apleistose kapinėse, urvuose ir kitose šurpiose vietose. Norėdamos pasirodyti žmonėms, jos įgaudavo arba bjaurios raganos, arba jaunų nepaprasto patrauklumo merginų pavidalą. Negalėdamos sėkmingai pradėti ar baigti

jokio darbo, kad ir kažin koks bebūtų, šios užgaidžios būtybės vis dėlto buvo patenkintos, galėdamos padėti mirtingiesiems jų darbuose, šiems betriūsiant.

Savo sumanius pirštus jos kišdavo ne tik prie ratelių bei verpalų, bet eidavo taip pat į sodybas, į laukus, kur garsėjo kaip vikrios pjovėjos, o klojimuose — kaip įgudusios kūlėjos; jos nereikalaudavo iš žmonių jokio užmokesčio, buvo mėgiamos arklių, jaučių, kurių eiklumą jos galėdavo sužadinti be jokio botago ar rimbo. Tačiau laumių, kaip ir kitų paprastos prigimties vaikų, neišmanančių ir negerbiančių Išminties bei Gėrio dvasios, sugebėjimai likdavo ne be priekaištų. Prie visų mažai girtinų dalykų joms buvo prikišama ir naujagimių vagystės, retkarčiais pakeičiant juos savo palikuonimis. Mažuosius įsibrovėlius būdavo galima atskirti iš didelės jų galvos, palinkusios ant peties ir prikimštos visokių ankstyvų išdaigų, kurios pasireikšdavo piktais pokštais ir begėdišku elgesiu. Laumių palikuonys visi be išimties mirdavo nesulaukę dvylikos metų“.

Lietuvių laumes, „lamijų“ arba „laminjų“ vardu, randame baskų tautosakoje, kur jos laikas nuo laiko įgauna vyro pavidalą, virsdamos „laminjakais“. Jų magiškasis vaidmuo tolygus lietuvių burtininkių vaidmeniui. Kokia gi šių pabaisų priešistorinė kilmė? Kodėl joms priskiriama egiptietiška kilmė? Atsakymas paprastas. Šios laumės—lamijos yra priešistorinės baskų raganos, iberų raganos. Jos nukeliavo į Egiptą ir į berberų-iberų Numidiją kartu su pačia iberų civilizacija tikriausiai apie penkto tūkstantmečio pabaigą, didžiųjų Viduržemio pajūrio civilizacijų pasirodymo epochoje. Semitiškų iberų tarpe jos tapo lilitomis (Lilith), naktinėmis pranašo Izaijo šmėklomis, kraugerėmis, ir „jonekų“ (Ionek), žindomų vaikų, priešais. Palikusios savo seną gimtąją Hesperiją, jos nukeliavo į Rytus tuo pačiu metu, kaip ir aibė kitų priešistorinių legendų, pavyzdžiui, kaip legenda apie Ciklopą, kurį pirmykščiu pavidalu randame baskų liaudies pasakojime „Aklasis Baos-Jaunas“ („Le Baos-Jaun aveugle“), iš kurio daug vėliau Homeras pasiėmė medžiagos vienam iš puikiausių Odisejos epizodų. Šias iberų legendas, kurios, atrodo, siekia tašyto akmens amžių, laukiniams graikams, XVI a. achajams bei XI a. dorėnams, perdavė jų pirmtakai, pelasgai, minojiniai egėjiečiai iš Kretos, bibliniai kaftoriai („Kaphtorim“), „Gyvačių deivės“ garbintojai. Šį gyvatės kultą randame ir pas lietuvius, ir pas baskus: tiek vieni, tiek kiti savo vaikams pasakoja tą pačią nuostabią istoriją apie žalčių karalių, dideliame užkerėtame ežere paskendusios pilies valdovą. Žemaitijoje prasčiokų namuose dar visai neseniai prijaukinti žalčiai ir mažyliai rytais ir vakarais gerdavo pieną iš to paties dubenėlio.

Tebūnie mums leista atidaryti skliaustelius ir paaiškinti dar vieną neaiškumą, kilusį dėl to, kad labai mažai ieškoma ryšio tarp pirmykščių graikų ir lietuvių. Neretai buvo sutapatinama lietuvių „pilis“ su graikų žodžiu „polis“ — įtvirtintas miestas. Tačiau „polis“, kaip įrodo G. Glosas (G. Glotz) savo kūrinyje „Egėjiečių civilizacija“ (La civilisation Egéenne), ne graikiškos kilmės, o prohelėniškųjų egėjiečių žodis, kuris su

koku šimtu kitų minojinių kretiečių žodžių atėjo į Homero kalbą. „Pilis“ ir „polis“ turi turėti bendrą iberišką kilmę. Tas pats, matyt, yra ir su „Oinos“ — vynas, kuris irgi yra ne graikiškas, o proheleniškas žodis: „oinos“ yra tapatus hebrajų žodžiui „jajin“ — vynas. Taigi vynas Kanaane buvo žinomas prieš čia atvykstant filistinams, azijinės kilmės tautai, kuri ilgą laiką gyveno Kretoje. Esame laimingi, galėdami pritarti šiai G. Gloco nuomonei.

Daugelis giminingų graikų ir semitų kalbos žodžių neturi priimtinos etimologijos nei iš vienos, nei iš kitos pusės ir, beje, nesiderina su įprastiniais giminytės dėsniais nei viena, nei kita prasme. Jie gali būti išvesti tik iš bendro šaltinio. Tas pats nesutapimas yra tarp graikiškų ir lotyniškų žodžių; peršasi ta pati išvada.

Tas bendras šaltinis galėtų būti Egėjidos pelasgų ar Italijos proromanų kalbos. Taigi proromaniškoji Italija buvo iberiška.

Kalbant apie Egėjidą, laikytume savo pareiga atkreipti dėmesį į šiuos faktus. Garsioji Knoso paryžietė ir Tirinto bei Tėbų freskų moterų figūros yra gryniausio iberiško tipo. Netgi jų rūbai primena bolero; tai Madrido ar Sevilijos dabitos, pačios tikriausios Elčės damos seserys. Stulbinančio panašumo yra minojinės Kretos vyrų figūros ir ispanų neolito piešiniai, vaizduojantys vyrus širšės talija (Kogulio uolų piešiniai). Šis labai savitas tipas yra paplitęs visose Viduržemio jūros šalyse; Afrikoje jis vyravo visoje Numidijoje, prasiskverbdamas ligi pat Sacharos gilumos. Jis ne egiptietiškos, o aiškiai berberų-iberų kilmės. Šis tipas ir šiandien sutinkamas pas kaukaziečius, dėvinčius aukštas ir smailias kepures ir vilkinčius sermėgas persmaugtu liemeniu. Beje, šiuos rytinius iberų palikuonis šiandieninis mokslas tapatina su egėjiečiais. Tiek vieni, tiek kiti yra prokeltinės Ispanijos sūnūs. Tenebūnie mums prikišta, kad nutolome nuo Lietuvos. Priešingai, šis nukrypimas tik dar labiau pabrėš dviejų tautosakų — lietuvių ir baskų — tapatybę: viena pasaka, kurią Frobenijus pargabeno iš Nubijos ir kurios veikėja yra ragana, visiškai panaši į lietuvišką, mūsų rūpesčiu išleistą prancūziškai, pasakojančią apie „senę, kuri klasta prano ko patį velnią“. Tai dar vienas panašumas, kurį lėmė didžioji priešistorinė iberų civilizacija.

Grįžkime prie mūsų laumių. Kas gi buvo tos italikų lamijos, prieš pereidamos į lotynų liaudies literatūrą? Jos buvo iberų fėjos, Hesperijos lamijų, arba laminių, seserys. Kai pirmoji indoeuropiečių antplūdžio banga, Halštato laikotarpio banga, pasiekė Italiją, ji rado prie Tiberio čiabuvius iberus, artimus Ispanijos iberų giminaičius. Iberų bei italikų giminytė buvo pasinaudota, dešifruojant etruskų įrašus Ispanijos iberų rašmenijos pagalba. Etruskai buvo azijinės kilmės ateiviai, ir jų naujosios itališkos tėvynės vietinių gyventojų kalba, amžiams bėgant, virto pirmykšte anatoliška kalba, visiškai taip pat, kaip baltų šalyse iberų-lietuvių išeivijai galų gale buvo primesta indoeuropiečių prokalbė. Iš kur atėjo šis priešakinis būrys, kurio palikuonys, pralinkus trims amžiams, įkūrė Romą? Ji, kaip ir vėlesnis gaelų antplūdis, atėjo iš dunojiškosios Keltijos

arba, galimas dalykas, iš kurio nors gretimo Dakijai rajono. Šiame krašte, virtusiame nūdiene Rumunija, dar ligi šiol nemaža archaiškų burtazodžių, sudarančių „Kolindų“ ciklą, žinomą taip pat ir Lietuvoje³. Šiame cikle kiekviena proga iberų bei hebrajų dievas „Jao“ šaukiamas paprastai eskuarišku vardu, nors retkarčiais dėl gausiai istorijos raidoje pasitaikiusių religinių substitucijų buvo šaukiamas ir viešpačiu Jonu — šventuoju Jonu. Reikia pasakyti, kad ir pirmykštis baskų „Jao“ nūdienėje Baskijoje — Kantabrijoje tik per analogišką substituciją virto „Jaon-Gonkai“, „geruoju“ Jao-Jaon, arba Jonu. Taigi iberų-pelasgų pasaulis driekėsi ligi padunijos šalių; kaip ten būtų, tačiau iberų įtaka, nesvarbu ar prancūziškųjų, ar ispaniškųjų, jas lietė. Labai galimas daiktas, kad būsimieji romėnai buvo susidūrę su lamijomis dar prieš pasiekdami Italiją. Tačiau jeigu iš tikrųjų net taip būtų buvę, atvykę į Laciją, jie turėjo rasti šiaurietiškų raganų iberiškas antrininkes.

Kai kurios lietuviškos dainos priedainio vietoje turi onomatopėjas, arba, tiksliau, frazes, amžiams bėgant, virtusias onomatopėjomis: „dan, dan, dalidan“, — jos visiškai yra praradusios prasmę. Po ilgų ieškojimų po įvairias Europos tautosakas pagaliau mums pavyko atrasti panašų priedainį vienoje baskų liaudies dainoje (Le Foklore du Pays Basque, Julien Vinson, Maisonneuve et Cie, éditeurs, Paris, 1883, p. 123—124). Eskuarų kalboje jis įgauna formą: Din, dan, balendan. O garso *b* baskų žodyje „baledan“ pavirtimas į lietuvių *d* žodyje „dalidan“ visiškai atitinka ne tik iberų, bet ir žydų kalbos kaitos dėsnius; lygiai tokiu būdu Biblijoje žodis „gadol“ — didelis, rašomas kai kada „gabol“, — kai taip skaityti reikalauja slapta Senojo testamento kriptografija, kurią atrado šios studijos autorius ir kuri visiškai nepriklauso nuo oficialios žydų slaptaraščio sistemos, vadinamos *atbašu* (atbasch). Tarp kitko, eskuarų ir hebrajų kalbose yra kaitos bei anagramatinio perstatinėjimo reiškinių; abiejų kalbų gramatika, tiksliau tų kalbų daryba ir raida remiasi skiemenų pertvarkymu, retai sutinkamu indoeuropiečių kalbose. Tuo būdu baskų *l* (beje, kaip ir lietuvių kalboje) virsta raide *r* taip pat lengvai, kaip ir hebrajų kalboje, kur šis reiškinys įgauna ypatingą reikšmę kriptografinės egzegezės požiūriu. (Ši kaita paaiškina dviejų skaičių — 666, apokalipsės žvėries skaičiaus, ir 777 — dviejų Lamekų Pradžios knygoje metų skaičiaus, kriptografinės tapatybes. Aritmetinis-silabinis šių dviejų skaičių dešifravimas duoda raktą visai biblinei kriptogramai.) Prisiminkime, kad lietuvių ir baskų priedainis mums pateikia garsiąją šaknį „anda“, kurios prasmės paslaptinumas yra žinomas visiems kalbininkams ir kurią mes gan ilgai aptarinėjome knygoje „Iberiškoji žydų tautos kilmė“. Tačiau įdomiausia tai, kad priedainis dan, dan, dalidan, netekęs bet kokios prasmės lietuviškame variante, baskiškame Din, dan, balendan įgyja prasmę, įdomią savo glaudžia asociacija su priešistoriniu prietaru, sėjamu su pakaruoklio virve. Ir tik krikščionybės ir bažnytinių varpų pasirodymu baskų priedainis vis dėl to paties substitucijos proceso virto varpų imitacija. Baskų daina kalba apie

³ Kolindos (rum. colinde) — kalėdos (*vertėjo* pastaba).

žmogų, pasikorusių bažnyčios tarpduryje iš sielvarto, kad sudavė šuniui. Lietuvių dainoje, „Simonena“ (Simonéne), bažnyčios nėra, o merginamotina joje pranašauja savo sūneliui kuo puikiausią likimą, tarp kita ko, šaukdamasi pagoniškų dievybių globos. Taigi, kitaip sakant, lietuviškasis priedainis yra dvigubai nuprasmintas ir paaiškinamas tik dėl savo tapatumo su baskų priedainiu.

Mes galėtume tęsti ligi begalybės šias jaudinančias dviejų folklorų analogijas. Tačiau mūsų užsibrėžto darbo apimtis neleidžia per daug plėtotis.

Nėra tokios tautosakos, kuri būtų be savojo Nykštuko. Visi Nykštukai — net kinų — kuo nors panašūs į žavųjį Pero pasakos nykštuką. Visi, išskyrus lietuvių Nykštuką. Šis velniūkštis mus pritrenkia savo keistais žygdarbiais, ir iš anksto atima bet kokį norą ieškoti jam panašaus atitikmens kitose tautosakose⁴. Spręskite patys: šis ponaitis (tikriausiai nuo neolito laikų) yra pats tikriausias nupjautos dešinės motinos rankos nykštys. Pati procedūra, priešistorinio prietaro rezultatas, paaiškina Nykštuko vardą, kuriuo vadinasi visi lietuvių mažylis broliai pasaulyje. Po įvairiausių jaudinančių nuotykių mažylį praryja karvė. Tą pat akimirka, kai jis savo pastangomis jau randa išėjimą iš virpančio labirinto, karvę užpuola vilkas, ir nelaimingosios viduriai kartu su mažuoju kaliniu nukeliauja į vilko pilvą. Naujus jo ieškojimus apvainikuoja akimirka, kai vėl išvysta dienos šviesą. Tačiau nykštuko džiaugsmas, kai jis sveikas išvydo dienos šviesą, nublanksta, palyginti su ta malonia staigmena, kurią mums paruošė mažojo didvyrio brolio, dvynuko, atradimas anksčiau minėtame baskų rinkinyje (p. 110—112). Ta pati karvė, tas pats labirintas; vienintelis nesutapimas tik toks: lietuvių vilkas eskuarų pasakoje tampa „vagiliaujančiu šunimi“.

Heraldistai ne kartą klausė savęs, ar nėra nacionalinė lietuvių emblema Raitelis ir Baltasis Žirgas savo kilme vienas iš skolinių, kurių paėmė herbų mokslas iš nesuprantamos viduramžių simbolikos. Purpurinis vėliavos fonas, kuriame atvaizduotas lietuvių Raitelis, vadinamas Vyčiu, mums duoda pilną alcheminio „perėjimo iš balto į raudoną“ vaizdą. Tačiau pirmojo lietuvių herbo šaltinio reikia ieškoti kur nors toliau, būtent priešistorinėse iberų tradicijose. Šį Baltąjį Žirgą mes sutinkame kiekviename žingsnyje prieškeltiškose Belgijos, Bretanės, Vandėjos, Overnės legendose. Baltasis Žirgas ir Baltoji Kumelaitė vaidina pirmaeilį vaidmenį garsiosiose pastoralėse, kurios tokios brangios mūsų dienų baskams. Bretanėje mes randame Sent-Tugdualio Baltąjį Žirgą bei Sent-Ronano Baltošios Kumelaitės Akmenį ir pagaliau Vandėjoje — žirgą Male (Malet). Visi šie baltieji žirgai yra keltiberiškos Romos, neturėjusios nei medinių kolonų, nei šiaudinių stogų, tos Romos karalių Equus October protėviai. Kad ir kaip keista pasirodytų, Baltasis Apokalipsės Žirgas ir Raitelis priskirtini tai pačiai iberų tradicijai. Tačiau siauri šio apmato rėmai mums neleidžia

⁴ Contes et Fabliaux de la Vieille Lituanie (Edit. Fourcade),— Paris, 1930.

per daug plėtotis, ieškant jų kilmės, tad mes dar kartą nukreipiame savo skaitytojus į mūsų studiją „Iberiškoji žydų tautos kilmė“ ir į mūsų Šv. Jono Evangelijos komentarus „Iššifruotoji Apokalipsė“.

Beveik visiškai lietuvių kalbos tapatumas su indoeuropiečių prokalbės mums nesukliudė nuodugnai ištyrinėti kai kurias šios baltiškos kalbos šaknis. Archaiškų eskuarų bei hebrajų žodžių sugretinimas leido nustatyti ne tik jų panašumą, bet ir visišką kai kurių baskų ir hebrajų žodžių tapatumą, nepaprastai svarbų, nes jis glaudžiai susijęs su abiejų tautų religija ir žemdirbyste. Kalbant apie lietuvių kalbą, išvados yra žymiai miglotesnės; jos gretinimas su eskuarų bei hebrajų kalbomis turi būti žymiai atsargesnis dėl dviejų priežasčių: pirma, ligūrai, o vėliau keltai bei germanai į nearijišką baskų kalbą įliejo nemažai indoeuropietiškos kilmės žodžių; ir antra, kai kurie indoeuropietiški, labai galimas daiktas, hetitų ar trakų-irigų žodžiai prasiskverbė į hebrajų kalbą, kaip antai, žodžiai: *šeleg* (scheleg) — sniegas, *miškan* (mischkan) — gyvenamoji vieta ir daugelis kitų. Šis skolinimas vyko kryptimi priešinga tai, kuri mus domina, nes mūsų paieškiai skirti ne indoeuropiečių kalbų skverbimuisi į iberų-hebrajų kalbas tirti, bet žodžiams, kilusiems iš bendro iberiško kamieno ir kartu galėjusiems išlikti ir hebrajų, ir lietuvių kalboje, kuri yra labai senas skolinys, tačiau ne pirminė Lietuvos kalba. Kanaano kraštas ir Sinearas palaikė glaudžius santykius su Trakija—Frigija, Midija ir Persija. Asirai trakiečius-frigus vadino Mušikais, arba Mužikais (Mouschiki, Moujiki). Mes žinome tik vieną midų, atėjusių su persais iš pietinės Rusijos lygumų į Suzianą, žodį, nustatytą tos epochos graikiško vertimo pagrindu, tai žodis *spako* — šuo. Rusiškas šuns pavadinimas „sobaka“ tariamas „sbaka“. Jei mes primygtinai atkreipiame skaitytojo dėmesį į šiuos antraeilius faktus, tai tik tam, kad jis būtų nuolat atidus ir pasitelktų visą nuojautą, kurios reikalauja darbas, ten, kur kalbotyra ir priešistorė nuolat šaukiasi tradicijos ir egzegezės pagalbos. Ar ne tam, kad būtų paaiškintas anksčiau minimų indoeuropietiškių terminų buvimas Biblijoje, buvo prieita ligi tokios nesąmonės, kaip kad giminystės tarp hebrajų ir... rusų kalbų ieškojimas! Lietuvių-hebrajų panašumų, priskirtinų bendram iberiškam fondui, ieškojimas mums davė apčiuopiamų rezultatų, kuriuos tebūnie mums leista išdėstyti bendrais bruožais.

Yra žinoma, kokią reikšmę pirmykštėse religijose turi visi šviesuliai ir ypač Saulė, Mėnulis, Vakarinė ir Aušrinė. Pastaroji vaidina pagrindinį vaidmenį Vakarinėje ir Kaukazo Iberijoje, Kanaane bei Tarpupyje. Reikėtų viso tomo in-folio, norint aprašyti nesuskaičiuojamus šio kulto pokyčius finikiečių, žydų, graikų ir romėnų tikėjimuose. Aušrinės kultas, kuris yra perdėm spiritualistinis iberų bei žydų priešistorėje, vėliau — kanaaniečių, sirų ir graikų istorijoje sumaterialėjo ir galop vėl atgavo spiritualistinį pobūdį žydų-katalikų religijoje. VIII a. pr. m. e., didžiųjų pranašų epochoje, materialios kanaaniečių (moabitų, elemitų, amonitų, edomitų, filistinų ir t. t.) politeizmo aušrinės „Aštarotės“ (Ashtaroth) ypač kontrastiškai skiriasi nuo žydų Ajelet-Hasahar (Aieleth Haschahar) arba Hajile

ben Šahar (Hailen ben Schahar), aramėjiškai šios aušrinės vadinamos Hašapar (Haschapar) — Hesperija, vėliau tapusios Apokalipsės ir katalikų litanių Aušrine. Ispanijos bei Prancūzijos baskai šią mistinę žvaigždę vadino Artizara (Artizarra). Tebūnie mums leista pacituoti šiam atvejui tinkančią ištrauką, paimtą iš mūsų studijos apie iberišką žydų tautos kilmę.

...Turint prieš akis tokius keistus faktus, tebus mums atleista už tai, kad norime priskirti vakarietišką kilmę deivei, kurią Rytuose garbino aramėjai bei kanaaniečiai, būtent Astartei, Veneros planetai. „Asirai-babiloniečiai ją vadino Ištar (Ischtar), aramėjai — atar, moabitai — Aštar (Aschtar), arabai — Attar (Athtar)“ (A. Iods. Israel, p. 152). Taigi Veneros planeta, Aušrinė žvaigždė, eskuarų kalba vadinama Artizaros (Artizarra) vardu, kuriame glūdi visi Rytų deivių vardų elementai. Panašumas pasidaro dar labiau krentantis į akis variantuose, kuriuos Alfredas Lodsas atskleidžia tokia ištrauka (p. 153): „Tel-el-Amarnos laikotarpiu vienas žymiausių Sirijos kunigaikščių vadinosi Abd-Asirčiu (Abd-Asirti), arba Abd-Asratumi (Abd-Asratu), tai yra Ašeros (Aschera) tarnu; vienas Taa-nako kunigaikštis vadinosi Asiratjasuru (Asiratyasur). Ašeros vardas yra paminėtas Senajame Testamente kaip Astartės sinonimas“. Tokiu būdu atkaklų žydų norą grįžti prie Baalų bei Astarčių kulto būtų galima paaiškinti daug senesniu pagrindu, turinčiu daugiau negu penkiolika amžių, kurie skiria Kristaus atėjimą nuo Mozės atėjimo, būtent dešimt tūkstančių, prabėgusių nuo prožydzijų egzodo iš europinės Iberijos į Rytus.

Taigi iberų Artizara yra visų Kanaano ir Sinearo Aštaročių prosenelė. Armėjiškai ji vadinasi Hašapar, iš kurios kyla romėnų Vesper ir Hesperija, arba Ispanija. Aramėjiška žodžio forma atsekama hebraiškame Ispanijos pusiasalio pavadinime, žodžiui Sparad atsiradus iš žodžio Pardes, andalūziškojo rojaus vardo — paradis. Homero Hiperijos vardas, atrodo, patvirtina etimologinį „Hesperijos“ ir Iberijos ryšį. Žodis Hiperija sukelia painiavą, dėl kurios „hiperborėjiečių“ kilmę graikai paprastai priskirdavo tautoms, išsirutuliojusioms iš didžiosios iberų civilizacijos Iberja už savo vardą skolinga Gvadalkivirui, kuris iš pradžių vadinosi Ebru lygiai taip, kaip ir jo rytinis kaimynas, kurį mes sutapatiname su Pradžios knygos Hidekeliu (Hiddekel). Iš Ebro, atsiradusio susidūrus dviem baskų kalbos žodžiams: *bero* — šiltas ir *ur*(our), arba *jeor*(iëor) — upė, kildintinas Pratas, arba Eufratas. Abu žodžiai turi tą pačią reikšmę ir hebraiškai.

Artizara — Astartė persų kalboje virto Astarą (Astar) ir kartu su daugeliu indoeuropietišku arba, kaip šiuo atveju, paprasčiausiai suarijintu žodžių grįžo atgal į Bibliją ir ten pasikeitusia forma virto Estera (Esther), žydų karaliene. Tačiau hebrajų tarpe Astartė turėjo ir kitą vardą — Ašera (Aschera), kuris kartais buvo taikomas simbolišką prasmę turinčiam kuoleliui, įsmeigtam priešais šios deivės altorių. Ašera-Sahar (Aschera-Schahar) taip pat reiškia ryto žarą. O lietuviškai ji vadinama „Aušra“ arba „Pazara“. Iberų-hebrajų „p“ kitimas į „t“ duoda Tazarą. Lietuvių „Aušra-Tazara“ aprėpia abu baskų ir hebrajų Aušrinių vardus: Artizara ir Ašera!

Mokslinė tiesa grindžiama konkrečiais ir išmatuojamais duomenimis. Neturėdami kasinėjimo gautų duomenų, mes susilaikysime nuo kokių nors išvadų. Jeigu mūsų sprendimai buvo kategoriškesni studijoje „Iberiškoji žydų tautos kilmė“, tai faktiškai tik todėl, kad buvo remtasi analogiškais laidotuvių reikmenimis Andalūzijoje ir Palestinoje. Vis dėlto mes norėtume, kad šie keli puslapiai — daugelio dekadų analitinio darbo vaisius — galėtų būti gairėmis būsimiems tyrimams. Mus drąsino sintezės viltis. Lietuvos, Palestinos ir Ispanijos žemėse turi glūdėti neįkainojami ir giminingi mokslui lobiai. Šių garsių žemių žvalgymas dar tik vos prasidėjęs. Ir vis dėlto kaip tik jų gelmėse, o ne tolimuose Rytuose mes rasime mūsų praeities bei ateities raktą.